

Østrogenbruken øker

Helseundersøkelsen 1995, utviklingen i salgstall og data fra gamle og nye helseundersøkelser peker alle i én retning: Det har vært en markert økning i bruken av østrogen de siste fem til ti årene. I 1995 brukte 28 prosent av 50-59-åringer østrogentabletter eller -plaster. Det er generell behandling med tabletter og plaster, ikke lokal behandling for underlivsplager og urinel lekkasje, som utgjør det aller meste av østrogenbruken. Det var få østrogenbrukere i 60- og 70-årsalderen i 1995, noe som tyder på at dagens leger og kvinner til nå har vært tilbakeholdne med lang tids bruk.

Sidsel Graff-Iversen og
Jorun Ramm

"Alle kvinder klager over kulde- og varmegysninger, hjertebanken, afmagt, modløshed, sindsforstyrrelser, saasom tab af hukommelse, ulyst til aandelig beskæftigelse, frygt, nedstemthed, tungsindighed; nogle er meget hysteriske." (Rossiter 1922).

Alt fra forrige århundre var man opptatt av de store plagene som mange kvinner angivelig hadde i perioden omkring menopausen. Fra 1930-årene var det kjent at østrogenproduksjonen i kvinners eggstokker synker til lave nivåer i løpet av noen år omkring 50-årsalderen. I og med at det var blitt mulig å isolere østrogen fra urin, og senere å framstille det kunstig, var grunnlaget lagt for begrepet "det klimakterielle syndrom". Fra legehånd ble det hevdet at behandling med østrogen var like viktig for kvinner i overgangsalderen som insulin var for de sukkersyke (Jerve 1993). Kommersiell østrogenpreparater ble tilgjengelig i 1950-årene, og bruken økte - særlig i USA. Overgangsalderen var langt på vei blitt en sykdom, men årene etterpå var ikke omfattet:

"De fleste kvinder gjennomgaar denne periode med held og har siden god helbred." (Rossiter 1922).

I 1960-1970-årene økte interessen for hormonbehandling ytterligere. Nå var det ikke lenger snakk bare om å lindre plager i en periode, men om å bevare kvinnelighet og ungdom. Boktitler som "Feminine forever" (Wilson 1966) og "Alltid kvinne. Er overgangsalderen en mangelsykdom?" (Myhre 1976) sier mye. Fra siste del av 1970-årene kom et tilbakeslag etter publisering av rapporter om uønskede virkninger som kreft i livmorlegemet og spørsmål om økt risiko for blodpropp.

1980-årene: Overgangsalder uten medisin!

Typisk for 1980-årene er kvinnebevegelsens protest mot sykliggjøring av kvinnekroppens naturlige utvikling, og protester mot biologiske forklaringer på problemer man mente hadde sin bakgrunn i kvinnens svake stilling i samfunnet. Østrogenbehandling ble assosiert med et gammeldags kvinnesyn, og plager i overgangsalderen med husmødrene i sine "tomme reir".

En konsensuskonferanse i regi av Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) og Norsk institutt for sykehusforskning tok for seg østrogenbehandling i 1990. Man konkluderte med varm anbefaling av krem og stikkpiller ved tørrhet og svie i underlivet, men var tilbakeholdne med lang tids bruk av tabletter. Begrunnelsen var at lokal behandling med vagitorier og kremer kan lindre plager fra underliv og urinrør, men behandlingen fører bare i liten grad til at hormonene blir fordelt rundt til celler i hele kroppen. Konsekvenser for det allmenne synet på kvinner ble også fokusert:

"Et omfattende program for behandling satt i gang av eller støttet av helsemyndighetene vil lett kunne bli oppfattet som et signal om at kvinner i og etter klimakteriet oppfattes som syke, mindreverdige eller unormale. Et alminnelig tilgjengelig behandlingstilbud vil lett kunne få samme virkning. Kvinner vil i så fall lett kunne oppfatte sin opphørte menstruasjon og østrogenproduksjon som en mangel, som de er berettiget, og kanskje også forpliktet, til å få behandling for. Nedarvede forestillinger om at kvinner etter overgangsalderen er mindre verdifulle, kan få næring." (Backe (red.) 1990).

Tabell 1: Menopause og østrogenbruk, etter alder. 1985-1988. Prosent. (N=25 397)

	40-44 år	45-49 år	50-54 år	55-59 år	60-61 år
Sikker menopause	6,0	19,3	67,0	93,7	97,8
Mulig menopause	3,9	15,6	15,1	4,1	1,1
Bruker østrogen	1,2	3,6	5,0	3,7	2,2
Antall deltakere	7 288	6 315	5 827	1 035	184

Kilde: Statens helseundersøkelser

Statens helseundersøkelser har siden 1985 hatt spørsmål om østrogenbruk med i store befolkningsundersøkelser. Disse har til hensikt å kartlegge og å påvirke risikoen for hjerte- og karsykdommer. Tabell 1 viser andel med sikker eller mulig menopause og østrogenbruk i en helseundersøkelse fra 1985-1988 av kvinner i alderen 20-61 år. Det var få som brukte østrogen den gangen, både rundt 50-årsalderen og senere.

1990-årene: østrogen for å forebygge folkesykdommer?

Alt mot slutten av 1980-årene startet neste bølge av forhåpninger til østrogenbehandling. Det var vel

mye derfor det ble holdt konsensuskonferanse nettopp i 1990. Fra 1987 og fram til nå har den ene publikasjonen fulgt den andre om lavere risiko for hjerte- og karsykdom og mindre beinskjørhet hos østrogenbrukere.

Det at østrogenbrukere har mindre hjertesykdom og bedre bevart beinmasse enn andre, er etter hvert blitt godt dokumentert både i observasjonsstudier og forskjellige typer av eksperimentelle undersøkelser. Men data fra store, kontrollerte undersøkelser mangler. To slike studier, som sammenligner "harde endepunkter" som dødsfall og sykdom ut fra østrogenbruk, er i gang. Disse

vil avklare om den gode helsen til brukerne virkelig skyldes østroget. Det kan også vise seg å være flere fordeler ved østrogenbruk, og studiene vil vise den andre siden av regnskapet: Hvilke helseproblemer som er mer utbredt hos østrogenbrukere enn hos andre.

Terapianbefalinger fra Statens legemiddelkontroll utgitt i 1994 (Wærsted og Hannisdal 1994), gir klar anbefaling om østrogen brukt ved plager. Videre anbefales østrogen som langtidsbehandling til kvinner som kan ha økt risiko for beinskjørhet. I en svensk utredning diskuteres endring i bruk av østrogen - fra hovedsakelig bruk ved behandling av konkrete plager til forebyggende langtidsbruk. I statistikken skjeldnes det mellom østrogen alene, som har vært lengst på markedet, og kombinasjonspreparater med begge de kvinnelige kjønnshormonene, østrogen og progesteron.

"En alt viktigare fråga har på senare år blivit betydelsen av minskade östrogennivåer som riskfaktor för upp-

komst av andre sjukdomstilstand. Viktiga folksjukdomar som benskörhet och hjärt-kärlsjukdom är här av särskilt intresse." (SBU 1996).

Parallelt med spørsmålet om folkesykdommer, ser det ut til at forhåpningene fra 1960- og 1970-årene om den evigunge kvinne er tilbake. Den "feministiske" argumentasjonen i Klimakteriehåndboken (Rud mfl. 1993), er at man skal slutte å snakke om naturlig aldring når det gjelder kvinner:

"Vestens mennesker lever derfor ikke lenger i en "natur", men i den unatur som et kulturlandskap er. Dette synliggjøres best ved de livsbetingelser vi byr våre venner husdyrene - som er omformet til genetisk domestiserte vesener for å fylle menneskets behov.(...) Etter som samfunnskulturen utvikler seg, er også dagens flertall av Vestens middelaldrende kvinner annerledes enn deres formødre - de fleste er ikke lenger slitne og "mett av dager" når de går inn i menopausen, men aktive, energiske, velutdannede jenter, som når de slipper ansvaret for barn, hus, hjem og yrke som de hadde i 30- og 40-årene, gjenfødtes til et nytt liv som 50-åringer." (Fyrand 1993:62).

Helseundersøkelsen 1995

Det er naturlig å spørre hvordan norske leger og kvinner har forholdt seg til dette. Er østrogen på plass i skapet blant tran og vitaminpiller? Brukes østrogen først og fremst omkring selve menopausen, ved 50-55-årsalder. Brukes det forut for menopausen? Eller brukes østrogen blant 60-70-åringer, som kan tenkes å bruke det for å forebygge beinbrudd eller hjertesykdom?

Spørsmål om bruk av østrogen ble stilt til kvinner i alderen 16-79 år: "Bruker du, eller har du brukt, østrogen tabletter eller plaster?" Østrogenspørsmålene var å finne i det såkalte selvutfyllingsskjemaet, som intervjupersonen mottok under intervjuet, besvarte anonymt, og sendte til Statistisk sentralbyrå i etterkant.

Tabell 2: Bruk av østrogen tabletter eller plaster. Beregnet prosent av befolkningen

	40-49 (N)	50-59 (N)	60-69 (N)	70-79 (N)
Bruker nå	8 (62)	28 (139)	10 (38)	2 (5)
Brukt før	3 (19)	9 (44)	5 (20)	2 (5)
Aldri	54 (455)	33 (180)	42 (168)	31 (100)
Mangler svar	36 (283)	30 (149)	44 (164)	65 (201)

Kilde: Helseundersøkelsen 1995

I aldersgruppen 40 til 79 år svarte andeler av utvalget tilsvarende 11,6 prosent av kvinnebefolkningen at de brukte østrogen, mens 4,4 prosent hadde brukt det tidligere. Svarene fordelt pr. 10-års aldersgrupper, og veiet med befolkningen i aktuell alder, finnes i tabell 2. Det samme spørsmålet ble stilt om østrogen krem og stikkpiller (tabell 3). Her viser helseundersøkelsen at 2,8 prosent brukte disse preparatene, og at 2,6 prosent hadde brukt dem tidligere.

Figur 1 illustrerer fordelingen i bruken av generell østrogenbehandling (tabletter og plaster) og lokal behandling (krem og stikkpiller).

Andelen østrogenbrukere ble også sammenlignet etter region. Forskjellene mellom landsdeler var ikke statistisk signifikante, men både tidligere og aktuell bruk lå lavere på Vestlandet og i Nord-Norge enn i andre landsdeler.

Hvorfor mangler svar?

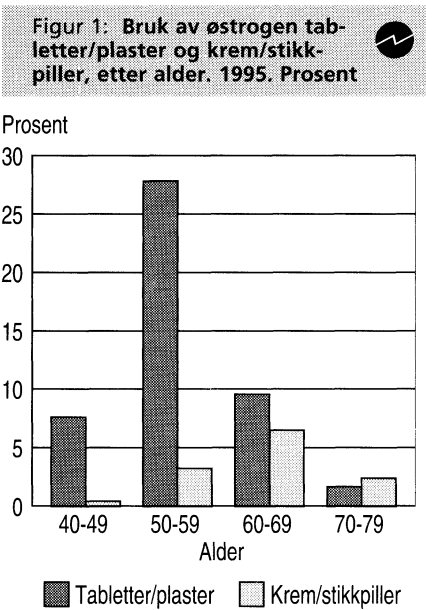
Det at svar mangler, skaper problemer i tolkningen av dataene fra alle typer undersøkelser, også fra Helseundersøkelsen 1995. Mangelen på svar kan skyldes at folk ikke har følt spørsmålet relevant: De har aldri brukt eller overveiet å bruke østrogen. I så fall blir ja-frekvensene altfor høye, om man regner prosenter av dem som har svart og ser bort fra frafallet. Men det kan også tenkes at det er bestemte grupper som ikke har svart, uavhengig av hormonbruk og ut fra slike forhold som utdanning eller livssyn. I så fall får vi for lave ja-frekvenser.

Utvalget av kvinner i den aktuelle aldersgruppen (40-79 år), som var

Tabell 3: Bruk av østrogen krem og stikkpiller. Beregnet prosent av befolkningen

	40-49	50-59	60-69	70-79
Bruker nå	1	3	7	2
Brukt før	1	4	5	2
Aldri	59	45	43	32
Mangler svar	40	48	46	64

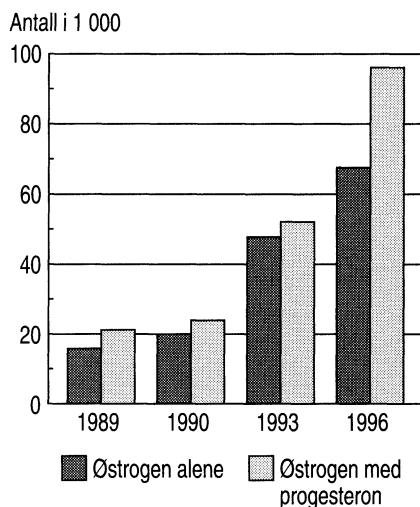
Kilde: Helseundersøkelsen 1995

Kilde: Helseundersøkelsen 1995

med i hovedintervjuet, er vel 2 000. Nærmere 80 prosent av disse har fylt ut og sendt inn selvutfyllingsskjemaet etter at det personlige intervjuet var avsluttet. Av kvinner som har returnert skjemaet, er det om lag 20 prosent som ikke har besvart spørsmål om østrogenbruk i form av tabletter/plaster, og 30 prosent som ikke har besvart spørsmål om stikkpiller/krem.

Figur 2: Oversikt over antall kvinner (estimert) som bruker de mest vanlige typene østrogen. 1989-1996

Kilde: Norsk Medisinaldepot

En kontroll av fordeling på kvinneandelen som ikke har besvart spørsmålene om østrogenbruk, viser at det er små forskjeller mellom de som har svart og de som ikke har svart på spørsmålene om østrogenbruk etter alder, bosted og sosio-økonomisk status. Det er imidlertid noen flere over 70 år som ikke har besvart spørsmålene. Større frafall blant de eldste kan i noen grad skyldes at spørsmålene ikke oppleves som relevante: De eldste kvinnene var i overgangsalderen i en tid da det ikke var vanlig å bruke østrogen.

Hvordan stemmer Helseundersøkelsen 1995 med andre data?

Salgstallene fra Norsk Medisinaldepot viser hvor mye østrogen som hentes ut av apotekene. Figur 2 viser utviklingen de siste åtte årene for antall solgte definerte døgndoser pr. døgn. For østrogen gir dette et godt estimat av antall brukere (Øydvin 1994, 1997). Økningen siden 1990 er nesten en firedobling. Noen typer av lokalbehandling med krem og stikkpiller inngår, men det aller meste er generell behandling med tabletter og plaster. Forutsatt at alt østrogen som kjøpes blir brukt, og at østrogenbruken gjelder Norges 562 000 kvinner i alder 45-

69 år, tilsier salgstallene en andel østrogenbrukere på hele 29 prosent i 1996. At denne prosenten er så høy, i en så bred aldersgruppe, kan ha å gjøre med en mulig økning gjennom 1995 og 1996. Men det er også forskjell på salgstall og bruk - mye østrogen kan ligge ubrukt i skapene.

Fra Statens helseundersøkelser 40-årsprogram foreligger data fra 1995 og 1996 fra 21 362 kvinner. De utgjør 71 prosent av den kvinnelige befolkningen i alderen 40-42 år fra sju fylker. Bare 1,3 prosent rapporterte sikker eller sannsynlig naturlig menopause, og 2,9 prosent hadde mistet menstruasjonen etter underlivsoperasjon. Hver annen kvinne med naturlig menopause brukte østrogen. I alt var det 3,4 prosent som brukte tabletter eller plaster, og 0,33 prosent som brukte krem eller stikkpiller. De fleste brukerne rapporterte ikke om menopause. Den lave andelen såpass unge brukere stemmer godt med Helseundersøkelsen 1995.

Er økningen i tråd med medisinske anbefalinger?

Råd fra medisinske eksperter til norske allmennleger har vært "ja" til østrogenbruk ved plager. Men man har vært tilbakeholdne når det gjelder langtidsbehandling for å forebygge senere sykdom. Både den norske konsensuskonferansen (Backe 1990) og en svensk utredning (SBU 1996) har åpnet for langtidsbehandling til høyrisikogrupper, men har ikke anbefalt utstrakt bruk. Manglende dokumentasjon i kontrollerte studier for forebyggen-ge gevinst, og holdepunkter for at østrogenbehandling stimulerer utviklingen av brystkreft, maner til besinnelse. Den svenske utredningen gir imidlertid klar anbefaling om at østrogen bør brukes av kvinner som får menopause tidlig, det vil si før 40-45-årsalder.

Siste ord er ikke sagt om de helsemessige konsekvensene av østrogenbehandling utover en femårsperiode. Store studier som skal vise hvilke fordeler og ulemper det egentlig dreier seg om, er ikke av-

sluttet. Og, som sitatene illustrerer, er det ikke bare helse dette gjelder.

Litteratur

- Backe, B. (red.) (1990): Konsensuskonferansen om bruk av østrogen i og etter overgangsalderen 27.-29. november 1990, NIS-rapport 5/90, NIS/Kommuneforlaget, Trondheim.
- Fyrand, O. (1993): "Huden og menopause" i: T. Rud, G. Hogstad, T. Møinichen (red.): *Klimakteriehboken*, Universitetsforlaget, Oslo, 61-68.
- Jerve, F. (1993): "Litt historikk" i: T. Rud, G. Hogstad, T. Møinichen (red.): *Klimakteriehboken*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Myhre, E. (1976): *Alltid kvinne. Er overgangsalderen en mangelsykdom?* Cappelen, Oslo.
- Rossiter, F. M. (1922): *Praktisk veileder i sundhed og sygdom*, Skandinavisk forlag, Kristiania.
- Rud, T, G. Hogstad, T. Møinichen (red.) (1993): *Klimakteriehboken*, Universitetsforlaget, Oslo.
- SBU Statens beredning för utvärdering av medicinsk metodik (1996): Behandling med østrogen, SBU-rapport 131, SBU, Stockholm.
- Wilson, R. (1966): *Feminine forever*, Evans, New York.
- Wærsted, A., K. Hannisdal (1994): Terapi-anbefalinger. Østrogen og osteoporose, Terapikonferanse 8.-9. september 1993, *Nytt fra Statens legemiddelkontroll* 1994:2.
- Øydvin, K. (red.) (1994): *Legemiddelforbruket i Norge 1989-93*. Oslo: Norsk Medisinaldepot.
- Øydvin, K. (red.) (1997): *Legemiddelforbruket i Norge 1996*. Oslo: Norsk Medisinaldepot, under utarbeidelse.

Sidsel Graff-Iversen er fagsjef i Statens helseundersøkelser.

Jorun Ramm er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk.